

ESG VODIČ

Za mikro, mala i srednja preduzeća u
Bosni i Hercegovini

Sarajevo, juni 2024. godine

**GREEN FOR
GROWTH FUND**
TECHNICAL ASSISTANCE FACILITY

**Funded by
the European Union**

Ovaj dokument izrađen je uz finansijsku pomoć Evropske unije. Ovdje izražena stajališta ni na koji način ne odražavaju službeno mišljenje Evropske unije.

SADRŽAJ

Skraćenice i oznake korištene u vodiču	2
PREGOVOR	3
UVOD	4
STRATEŠKO PLANIRANJE ZA INTEGRISANJE ESG FAKTORA U POSLOVANJE	6
PREGLED IZABRANIH ESG FAKTORA	8
OKOLIŠNI FAKTORI (E FAKTORI)	8
Upravljanje otpadom	8
Karbonski otisak	9
CBAM	10
Energetska efikasnost	11
Otklanjanje nepravilnosti povezanih s okolišnim faktorima	12
DRUŠTVENI ILI SOCIJALNI FAKTORI (S FAKTORI)	13
Ljudska prava radnika	13
Diverzitet, jednakost i inkluzija	14
Sigurnost na radu	15
Mehanizmi za otklanjanje nepravilnosti	16
UPRAVLJAČKI FAKTORI (G FAKTORI)..	17
Usklađenost	17
Transparentnost u upravljanju	18
Zaštita ličnih podataka	19
Program usklađenosti	20
Primjer mehanizma za otklanjanje nepravilnosti za faktore korporativnog upravljanja	21
CERTIFICIRANJE I IZVJEŠTAVANJE U KONTEKSTU ESG PITANJA	21
KOMUNICIRANJE	23

SKRAĆENICE I OZNAKE KORIŠTENE U VODIČU

[amfori](#) - svjetska poslovna asocijacija koja je razvila standarde društvene odgovornosti, od kojih je najpoznatiji BSCI

[B Corp](#) - B Lab je neprofitna mreža koja aktivno zagovara značajne pravne promjene u odnosu na korporativnu odgovornost i društveni utjecaj. B corp su oznake organizacija (preduzeća) koje učestvuju i podvrgavaju se procjenama.

CSR - Corporate Social Responsibility (Korporativna društvena odgovornost)

[CSRD](#) - Corporate Sustainability Reporting Directive (Direktiva o izvještavanju o korporativnoj održivosti)

ESG - Environment, Social, Governance (okoliš, društvo i upravljanje)

[CDP](#) (izvorno od Carbon Disclosure Project – Projekat objelodanivanja ugljika) je neprofitna dobrotvorna organizacija koja vodi globalni sistem objelodanivanja za investitore, kompanije, gradove, države i regije kako bi upravljali svojim uticajima na okoliš

[EU](#) - Evropska unija

ESRS - European Sustainability Reporting Standards ([Evropski standardi za izvještavanja o održivosti](#))

[EFRAG](#) - Evropsko savjetodavno tijelo za finansijsko izvještavanje pruža tehničke savjete Evropskoj komisiji shodno Direktivi o korporativnom izvještavanju o održivosti (CSRD)

[Fairtrade](#) - Pravedna trgovina, predstavlja jednu od neprepoznatljivijih i najpouzdanijih oznaka održivosti globalno. Zainteresovane kompanije mogu učestvovati u programima kako bi dobili oznaku „Fairtrade“.

[FSC](#) - Forest Stewardship Council – Vijeće za upravljanje šumama (alt. Gospodarenje šumama) je globalna, neprofitna, nevladina organizacija posvećena promicanju ekološki primjerenog, društveno korisnog i ekonomski isplativog gospodarenja svjetskim šumama, upravlja najrigoroznijim i najpouzdanijim sistemom certifikacije šuma.

GGF – Green for Growth Fund (Zeleni fond za razvoj) je fond za investicije s uticajem koji ublažava klimatske promjene i promiče održivi ekonomski rast, uglavnom investirajući u mjere koje smanjuju potrošnju energije, upotrebu resursa i emisije CO₂.

GGF TAF- GGF Technical Assistance Facility - Instrument za tehničku

pomoć GGF-a podržava misiju i strateški smjer GGF-a pružajući ciljanu tehničku pomoć partnerima i izgrađujući ekosistem zelenih finansija na području na kojem GGF djeluje.

[GHGs](#) - Greenhouse Gases (Staklenički plinovi)

[GRI](#) - (Globalna inicijativa za izvještavanje) je neprofitna organizacija čiji standardi izvještavanja o održivosti, predstavljaju najviše korištene standarde.

[IFC](#) -Međunarodna finansijska korporacija

[IFRS](#) – International Financial Reporting Standards Foundation (Fondacija za međunarodne standarde za finansijsko izvještavanje) je neprofitna organizacija od javnog interesa osnovana s ciljem da razvije visokokvalitetne, razumljive, izvršne i globalno prihvaćene standarde računovodstva i izvještavanje o održivosti. IFRS fondacija u svom sastavu ima dva tijela: Odbor za međunarodne računovodstvene standarde - International Accounting Standards Board (IASB) i Odbor za međunarodne standarde održivosti - International Sustainability Standards Board (ISSB).

[ISO – Međunarodna organizacija za standardizaciju](#), koju čine predstavnici zavoda za standardizaciju iz različitih zemalja. ISO izdaje globalne industrijske i komercijalne standarde, tzv. ISO standarde.

MMSP (eng.MSME) - mikro, mala i srednja preduzeća

[SASB](#) - (Sustainability Accounting Standards Board-Odbor za računovodstvene standarde održivosti) je razvio standarde o rizicima i mogućnostima vezanim za održivost za koje se razumno može očekivati da utiču na gotovinske tokove, pristup finansijama ili troškovima, a postali su dio [IFRS fondacije](#)

[SDG](#) – Sustainable Development Goals (Ciljevi održivog razvoja)

[TCFD](#) - (Task Force on Climate-related Financial Disclosures) je prešao s radom i njegov rad sada ulazi u okvir ISSB

[UN](#)-Ujedinjene nacije

[UN Global Compact \(Globalni dogovor Ujedinjenih nacija\)](#) najveća svjetska inicijativa za korporativnu održivost čiji cilj je ubrzati globalni kolektivni uticaj poslovanja podržavajući deset principa i ostvarujući Ciljeve održivog razvoja kroz odgovorne kompanije. Svaka organizacija koja želi poštovati deset principa UN Global Compacta ima mogućnost pristupiti inicijativi.

PREDGOVOR

ESG je postala popularna skraćena koja označava novi način poslovanja koji je najpošteniji za okoliš, a istovremeno promoviše održivost i društvenu odgovornost preduzeća. Sam koncept, nije u potpunosti nov i obuhvata složeno djelovanje okolišnih, društvenih i upravljačkih faktora. Motivisani činjenicom, da smo svakim danom izloženi novim informacijama, izmjenama regulativa i pojavljivanjem novih očekivanja, u cilju približavanja koncepta ESG mikro, malim i srednjim preduzećima iz Bosne i Hercegovine TANA 21 u saradnji s ProCredit Bank i uz finansijsku podršku Green for Growth Technical Assistance Facility (GGF TAF), pripremili su ovaj vodič. Cilj vodiča je da na jednom malom prostoru, predstavi osnovne informacije, izvore, ideje i prakse, kako bi se put preduzeća iz Bosne i Hercegovine ka ESG ciljevima olakšao.

Ovaj vodič će pružiti osnovne informacije o ESG, kratko uvesti čitaoca u strateško planiranje za integrisanje ESG faktora u poslovanje, te potom predstaviti najčešće spominjane ESG faktore. ESG faktori su mnogobrojni, te će se u ovom vodiču predstaviti devet najrelevantnijih za bosanskohercegovačke kompanije.

Okolišni faktori uzimaju u obzir način na koji (finansijsko) ulaganje ili privredno društvo doprinosi okolišnim pitanjima kao što su klimatske promjene i održivost. U vodiču su predstavljeni: upravljanje otpadom, karbonski otisak, energetska efikasnost, a CBAM mehanizam kao posebno značajnu kategoriju za bosanskohercegovačke izvoznike smo posebno izdvojili.

Društveni ili socijalni faktori razmatraju socijalne uticaje ulaganja ili privrednog društva na zajednicu. U vodiču su predstavljeni: ljudska prava radnika, diverzitet, jednakost i inkluzija, sigurnost na radu.

Upravljanje se odnosi na transparentnost i pravnu usklađenost ulaganja ili poslovanja privrednog društva, na primjer u pogledu računovodstva i prava dioničara. U vodiču su predstavljeni: usklađenost (s planom za usklađenost), transparentnost u upravljanju i zaštita ličnih podataka. Primjeri mehanizama za otklanjanje nepravilnosti nalaze se također u ovom vodiču.

Na kraju vodiča dat je pregled certificiranja i izvještavanje u kontekstu ESG pitanja, te osvrt na komuniciranje.

Svako preduzeće je jedinstveno i posluje u različitom okruženju s vlastitim poslovnim modelom i lancem snabdijevanja. Iz tih razloga, integrisanje ESG faktora u poslovanje, zahtjeva individualizovan pristup. Biće nam veliko zadovoljstvo, da vam u tom procesu vodič posluži kao “početna tačka”.

UVOD

ESG je skraćenica za okoliš, društvenu odgovornost i odgovorno upravljanje za engleske termine Environment, Social, Governance. ESG se odnosi na *core business* kompanija i predstavlja skup faktora koji se tiču životne sredine, socijalnih i upravljačkih pitanja koje kompanije uzimaju u obzir pri upravljanju svojim poslovanjem, a investitori prilikom ulaganja, u pogledu rizika, uticaja i prilika koje ovi faktori nose (IFC definicija).

KORISNI TERMINI

Okolišni, socijalni i upravljački (eng. Environmental, Social and Governance - ESG) rizici predstavljaju vjerovatnoću gubitaka ili dodatnih troškova, ili gubitak planiranih prihoda, ili gubitak reputacije finansijske institucije radi negativnog finansijskog uticaja sadašnjih ili budućih faktora ESG-a na druge ugovorne strane i njihovu imovinu (član 2.1 Smjernica za upravljanje rizicima povezanim sa klimatskim promjenama i okolišnim rizicima - "Službene novine Federacije BiH", br. 57/23 i 69/23).

Održivosti je sposobnost održavanja ravnoteže između zadovoljenja trenutnih potreba i zahtjeva društva, ekonomije i okoliša, bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe.

Drugačije rečeno: Održivost je sposobnost održavanje ravnoteže između privrednog razvoja i brige o okolišu i ljudima.

Društveno odgovorno poslovanje (skr. DOP, eng. CSR) obuhvata društvenu odgovornost preduzeća u poslovanju i ljudskim pravima. Odnosi se na preuzimanje odgovornosti organizacije za učinak njenih aktivnosti na društvo i okoliš, pri čemu te aktivnosti moraju biti u skladu s interesima društva, temeljiti se na etičkom ponašanju i biti u skladu sa zakonom i ostalim pravnim regulativama.

ZAŠTO BI SE KOMPANIJE TREBALE BAVITI ESG PITANJIMA?

- Bolje pozicioniranje u globalnim lancima snabdijevanja;
- Održavanje poslovnih odnosa uprkos novim regulatornim zahtjevima i omogućavanje zelene tranzicije;
- Bolja reputacija i imidž mikro, malih i srednjih preduzeća;
- Privlačenje investitora kroz manje rizike i dobre prakse;
- Pristup fondovima usmjerenim na ostvarivanje pozitivnog uticaja, finansijskim linijama i uslugama s ciljevima „ozelenjavanja“ ili postizanja pozitivnog društvenog uticaja;
- Konkurentska prednost u odnosu na druge kompanije;
- Omogućava lakše privlačenje talenata i olakšano zapošljavanje usljed dobre reputacije;
- Doprinosi unapređenju operativne efikasnosti preduzeća zbog manjih troškova poslovanja.

IZAZOVI: složenost,

međusobna povezanost tema, održivosti informacijski jaz, nedovoljni resursi, “Last-minute” zahtjevi

SAVJETI ZA MMSP

- Identifikujte sva pravila koja se odnose na poslovanje vašeg preduzeća (*Ovo je jedan od temeljnih zahtjeva ISO 37301 certifikacije*);
- Potrebno je da identifikujete sve zakone i važeće propise koji se odnose na vaše poslovanje u Bosni i Hercegovini. Napomena: U BiH je identifikacija relevantnih važećih propisa vrlo složen proces, jer ne postoji otvoreni službeni registar propisa. U nedostatku istog, možete se pretplatiti na neku od komercijalnih opcija;
- Identifikujte sva tržišta s kojima poslužete i koja su pravila povezana s njima (npr. izvozite u Nizozemsku, pitajte uvoznika ili partnera u Nizozemskoj), možete konsultovati i dostupne informacije Vanjskotrgovinske/Spoljnotrgovinske komore BiH;
- Identifikujte sve ugovore i ugovorne obaveze, jer noviji modeli ugovora sadrže klauzule o odgovornom poslovanju, poštivanju ljudskih prava i okolišu;
- Identifikujte sve certifikate i obaveze shodno certifikatima za koje se želite certificirati;
- Identifikujte sve inicijative kojima ste pristupili i koje ste obaveze tom prilikom preuzeli ili želite preuzeti;
- Kako biste pratili ovaj segment, važno je da imate adekvatne interne kapacitete. To uključuje mogućnost angažovanja internih resursa poput pravne službe, službenika za usklađenost ili stručnjaka za ESG. Ako interni kapaciteti nisu dovoljni, opcija je angažovanje vanjskih saradnika ili eksternalizacija nekih aktivnosti;
- Planirajte svoje djelovanje.

*Globalno: Na razvoj ESG-a uticalo je usvajanje [Vodećih načela Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima 2011. godine \(UNGP\)](#). 2015. godine usvojeni su [Ciljevi održivog razvoja \(SDG\) ili Agenda 2030](#), što je dodatno usmjerilo globalne napore ka održivosti. EU: U novembru 2022. godine, EU je usvojila novu [Direktivu o izvještavanju o korporativnoj održivosti](#), za koju su razvijeni i usvojeni prvi standardi za izvještavanje, [ESRS](#), u ljeto 2023. godine. [Usvojene su i nove regulative](#) koje naglašavaju obavezu zastupljenosti žena u upravnim odborima preduzeća, regulative o digitalnim uslugama i digitalnim tržištima, Zelena agenda za Zapadni Balkan, te regulative usmjerene na suzbijanje sječe šuma i unapređenje upravljanja otpadom. BiH: [Okvirne smjernice BiH za implementaciju Vodećih načela o poslovanju i ljudskim pravima Ujedinjenih nacija](#) usvojene su u novembru 2022. godine, a ranije, tokom 2021. godine, usvojen je i [Okvir za implementaciju Ciljeva održivog razvoja \(SDG portal za BiH\)](#). Zakoni koji regulišu upravljanje otpadom i energetska efikasnost već su bili na snazi, ali nedavno su usvojeni i [novi zakoni koji podržavaju tranziciju ka zelenoj energiji](#), te [Smjernice za upravljanje rizicima povezanim s klimatskim promjenama i okolišnim rizicima](#) (“[Službene novine Federacije BiH](#)”, br. 57/23 i 69/23). [Smjernice za upravljanje klimatskim rizicima i rizicima povezanim sa životnom sredinom Agencije za bankarstvo Republike Srpske i Odluka o mjerama za jačanje finansijske inkluzije i održivog poslovanja banke](#) (“[Službene novine Federacije BiH](#)”, broj 85/23).

STRATEŠKO PLANIRANJE ZA INTEGRISANJE ESG FAKTORA U POSLOVANJE

Strateško planiranje je složen proces koji podrazumijeva detaljnu analizu rizika i prilika u poslovanju, procjenu potreba za izvještavanjem, opredijeljenost, jasno definisanje ciljeva i strategija za postizanje istih uključujući postavljanje vremenskih rokova te osiguravanje potrebnih resursa.

Vrlo je smisleno baviti se strateškim planiranjem kako bi se ESG ciljevi integrisali u poslovanje preduzeća, zbog složenosti uvođenja novih radnih procesa i obezbjeđivanja neophodnih resursa. Primjenom odgovarajućeg sistema izvještavanja, MMSP mogu poboljšati svoje napore u održivosti i strateškom planiranju, te povećati svoje mogućnosti za uspjeh u ostvarivanju ESG ciljeva.

U kontekstu strateškog planiranja za integrisanje ESG faktora u poslovanje, moguća su dva načelna pristupa: uključivanje ciljeva povezanih s ESG temama u razvojnu strategiju privrednog društva ili kreiranje posebne ESG strategije.

Ove strategije se nazivaju i strategije za postizanje održivosti ili SDG ciljeva.

SAVJET ZA MMSP

- Za kompanije je izuzetno bitno, da u okviru svog poslovanje utvrde one faktore koji su za njih materijalni (ili značajni), tj. identificiraju uticaj poslovanja na okoliš, lokalnu zajednicu, zaposlene i društvo, odnosno prilikom svog poslovanja koje uticaje ostvaruju (npr. ako su proizvodne kompanije upravljanje otpadom može biti vrlo značajan faktor, dok isti za kompaniju iz IT sektora nije na listi prioriteta);
- Počnite s „brzim strateškim planiranjem“ za integraciju ESG pitanja;
- Za strateško planiranje možete anagažovati kompanije ili vanjske saradnike, ukoliko nemate kapacitete unutar svoje kompanije.

STRATEŠKO PLANIRANJE

1

Analiza regulatornog okvira i najboljih praksi je potrebna kako bi se strateški pristupilo usklađivanju. Svaka kompanija je drugačija i posluje u drugoj oblasti, ali MMSP se mogu informisati o regulativama i najboljim praksama i odlučiti preuzeti one prakse koje su važne i korisne za kompanije.

2

Opredijeljenost ESG ciljevima je potrebno definisati odlukom kompanije. Kompanija opredijeljenost održivosti/poštovanju ljudskih prava / čistoj životnoj sredini može iskazati kroz posebnu izjavu ili prilagođavanje misije i vizije preduzeća, a koja će se inkorporirati kroz sve faze strateškog planiranja.

3

Uključenost saradnika predstavlja ključni faktor uspjeha strateškog planiranja. Uključenost svih saradnika, zajedno sa višim menadžmentom, internim i eksternim saradnicima omogućava bolje razumijevanje procesa strateškog planiranja i njegovih rezultata, što omogućava lakše provođenje u djelo.

4

Konsultacije zainteresovanih strana potrebno je izvršiti s partnerima, kupcima, dobavljačima (shodno lancima vrijednosti) i članovima zajednica u kojoj MMSP posluje, te identifikovati njihove potrebe i interese u kontekstu ESG faktora.

5

Izbor budućeg okvira/standarda za izvještavanje zahtijeva analiziranje potreba za kreiranjem budućih "ESG izvještaja" uključujući: izbor okvira ili standarda za izvještavanje, detaljnu analizu okvira i integrisanje zahtijeva iz standarda za izvještavanje ili okvira u ESG strategije.

6

Prikupljanje podataka neophodno je uskladiti s izabranim sistemom izvještavanja. Odnosno potrebno je utvrditi informacije kojima MMSP raspolaže, te koje će biti dodatno potrebne za izradu ESG strategija, kako će se vršiti provjera podataka (traženi dokazi), te koliko je često potrebno prikupljati podatke.

7

Analiza rizika, koristi i poslovnih prilika uključuje identifikovanje potencijalnih prijetnji i izazova na osnovu prikupljenih podataka, konsultacija s relevantnim stranama kompanije, a koji mogu ometati poslovanje, kao i prepoznavanje mogućnosti za rast i inovacije. Posebno značajno za ESG strategije su analize rizika povezanih s okolišem, ljudskim pravima i upravljanjem u odnosu na aktivnosti MMSP.

8

Kreiranje strategije može se započeti organizovanjem radionice na kojoj će se prvo postaviti jasni i mjerljivi ciljeva, koji su usklađeni s misijom, vizijom i vrijednostima MMSP. Ciljevi trebaju biti realni i ostvarljivi u okviru datih resursa i ograničenja. Strateški plan treba sadržavati akcione korake, raspodjelu odgovornosti i potrebnih resursa, kao što su budžet, osoblje i tehnologija.

9

Komunikacija strategije, ciljeva i ESG izvještaja su poseban segment strategije, kojom se želi postići transparentnost i otvorenost za zainteresovanu javnost. Komunikacija prema partnerima i npr. finansijskim institucijama je njena druga strana, dok treći aspekt predstavlja komunikaciju prema nadzornim i regulatornim tijelima.

10

Mjerenje i prilagođavanje -Strateško planiranje je proces ili ciklus, te je potrebno vršiti mjerenje (upoređivanje ciljeva, vrijednosti iz početnog izvještaja i narednih izvještaja) i prilagođavati strategije. U redovnim intervalima treba preispitati prethodni rad u oblasti održivosti, te uskladiti prakse s novim propisima, kretanjima i prioritetima.

PREGLED IZABRANIH ESG FAKTORA OKOLIŠNI FAKTORI (E FAKTORI)

Upravljanje otpadom

Upravljanje otpadom je sistemski pristup koji obuhvata organizaciju, planiranje, implementaciju i kontrolu procesa vezanih uz prikupljanje, tretman, recikliranje i odlaganje otpada. Ova praksa ima za cilj smanjenje negativnih uticaja na okoliš, ljudsko zdravlje i promovisanje održivog upravljanja resursima.

DOBRA PRAKSA

Kompanija koja se bavi pružanjem usluga u oblasti obrazovanja, zabranila je korištenje jednokratnih plastičnih čaša za serviranje pića. Korist koju je imala od uvođenja ove prakse se ogleda u smanjenju troškova nabavke jednokratnih proizvoda i troškova zbrinjavanja otpada.

Kompanija za proizvodnju stolarije je u cilju smanjenja škarta, uvela napredne tehnike upravljanja proizvodnjom, te kroz kontrolne procese za osiguranje visokih standarda kvalitete, smanjio se broj defektnih proizvoda za 10%. Preostali škart se reciklira ili koristi za stvaranje inovativnih proizvoda, kao što su mala vrata za kućne ljubimce. Ova praksa ne samo da povećava efikasnost i konkurentsku prednost, već i smanjuje otpad te generiše dodatne prihode od proizvodnje malih vrata za kućne ljubimce.

Praćenje upravljanja otpadom provodi se kvalitativno analizom postupanja s otpadom, te kvantitativno kroz mjerenje količine generisanog otpada i postotka recikliranja. Mehanizmi mjerenja uključuju i praćenje godišnjih izvještaja o upravljanju otpadom, ocjene uticaja na okoliš, te analizu usklađenosti s propisima o tretmanu otpada.

LOŠA PRAKSA

Kompanija specijalizirana za proizvodnju kože ne održava i nepravilno koristi potrebne filtere i uređaje za pročišćavanje otpadnih voda, što rezultuje ispuštanjem velike količine neobrađenih otpadnih voda direktno u okoliš. Ova praksa šteti lokalnim vodotocima i zemljištu, predstavlja ozbiljnu prijetnju zdravlju lokalne zajednice potencijalno kontaminirajući usjeve i izlažući lokalno stanovništvo riziku od zdravstvenih problema povezanih s konzumacijom kontaminirane hrane. Dodatne finansijske posljedice povezane su s povećanim troškovima kazni, smanjenjem prodaje i gubitkom tržišnog udjela zbog gubitka klijenata, zbog ili uz narušenu reputaciju kompanije.

SAVJETI ZA MMSP

- Smanjite, ne stvarajte otpad;
- Potičite ponovnu upotrebu, razdvajajte i reciklirajte;
- Razmotrite energetske valorizacije otpada;
- Minimizirajte odlaganje, edukujte i potičite aktivno učešće zaposlenih;
- Saradujte s dobavljačima i partnerima koji dijele iste vrijednosti održivosti;
- Redovno pratite rezultate i izvještavajte o napretku kako biste pokazali odgovornost i transparentnost.

*Najvažniji izvori pravila za upravljanje otpadom su: [Bazelska konvencija o kontroli prekograničnog kretanja opasnog otpada i njegovom zbrinjavanju](#), [EU regulative o upravljanju otpadom](#), važeći propisi kojima su regulisana pitanja prikupljanja i upravljanja otpadom [FBiH](#), [RS](#) / [BD BiH](#), te ISO standard 14001.

Karbonski otisak

Karbonski otisak se odnosi na ukupnu emisiju stakleničkih plinova, posebno karbonskog dioksida (CO₂), koju pojedinac, organizacija ili proizvod generiše direktno ili indirektno. Mjerenje karbonskog otiska od suštinske je važnosti, jer omogućava preciznu procjenu uticaja na klimu. Razumijevanje i smanjenje ovog otiska postaju ključni elementi održivosti za kompanije koje žele djelovati odgovorno prema okolišu.

Praćenje karbonskog otiska obuhvata različite metode evaluacije praksi održivosti. To uključuje kvalitativno mjerenje efikasnosti, praćenje izvještaja o emisijama, te kvantitativno mjerenje ukupnih emisija, uz usporedbu s postavljenim ciljevima. Mehanizmi mjerenja uključuju upotrebu alata poput [karbonskih kalkulatora](#), revizije emisijskih izvještaja, te certifikate poput [ISO 14064](#). ISO 14064 pruža jasne smjernice i zahtjeve za kvantificiranje i verificiranje emisija u inventaru stakleničkih plinova - i to na organizacijskom i projektnom nivou.

SAVJETI ZA MMSP

- Uvedite sistem za praćenje emisija u skladu s GHG protokolom i EU CBAM-om;
- Smanjite karbonski otisak kroz energetske menadžment i energetske efikasnosti;
- Povećajte upotrebu energije iz obnovljivih izvora;
- Smanjite broj službenih putovanja;
- Upotrebljavajte resurse s manjim karbonskim otiskom;
- Saradujte s dobavljačima koji pridaju važnost održivosti i imaju slične ciljeve za smanjenje emisija stakleničkih plinova.

DOBRA PRAKSA

Marketinška kompanija je implementirala niz mjera kako bi poboljšala energetske efikasnosti u uredu. To uključuje zamjenu starih sijalica LED sijalicama (Opseg 1), poticanje zaposlenih da dolaze na posao pješice ili biciklom i nabavku bicikala za zaposlenike (Opseg 2), te smanjenje emisije putem iznajmljivanja električnog vozila za poslovna putovanja (Opseg 3). Ove akcije rezultirale su značajnim uštedama troškova, unapređenjem ugleda kompanije te poboljšanjem zdravlja zaposlenih kroz promociju fizičke aktivnosti.

Izvozno orijentisana kompanija iz metaloprerađivačkog sektora donijela je niz mjera kako bi smanjila emisije i unaprijedila održivost. To uključuje zamjenu postojećih vozila električnim automobilima (Opseg 1), instalaciju solarnih panela na proizvodnu halu radi proizvodnje struje iz obnovljivih izvora (Opseg 2), te korištenje video konferencija umjesto službenih putovanja (Opseg 3). Ove akcije su rezultirale značajnim uštedama na troškovima goriva, energije i službenih putovanja zaposlenih. Smanjenje emisije CO₂ će ovoj izvozno orijentisanoj kompaniju u prelaznom CBAM periodu biti od koristi.

LOŠA PRAKSA

Proizvodna kompanija ne provodi mjere kako bi smanjila emisije GHG i koristi zastarjelu tehnologiju u procesu proizvodnje koja rezultira velikim količinama direktnih GHG emisija (Opseg 1), te ne koristi obnovljive izvore energije za pogon svojih postrojenja (Opseg 2), niti ulaže u istraživanje i razvoj kako bi stvorila proizvode s manjim ekološkim uticajem (Opseg 3). Rezultat su visoki troškovi energije i operativni troškovi, te sve manji (ograničen) pristup finansijskim sredstvima, loša reputacija i gubitak povjerenja stakeholdera što negativno utiče na poslovanje.

*Najvažniji izvori pravila u odnosu na karbonski otisak su: [Pariški sporazum o klimatskim promjenama](#), [GHG protokol](#) (Protokol o stakleničkim plinovima) i [CBAM](#) (Mehanizam za karbonsku prilagodbu na granicama), kao i važeće zakonske regulative o zaštiti životne sredine/okoliša u Bosni i Hercegovini.

Mehanizam za karbonsku prilagodbu na granicama (CBAM) je uspostavila Evropska unija s ciljem rješavanja problema emisija stakleničkih plinova koje su “ugrađene” u proizvode prilikom njihovog uvoza na carinsko područje EU.

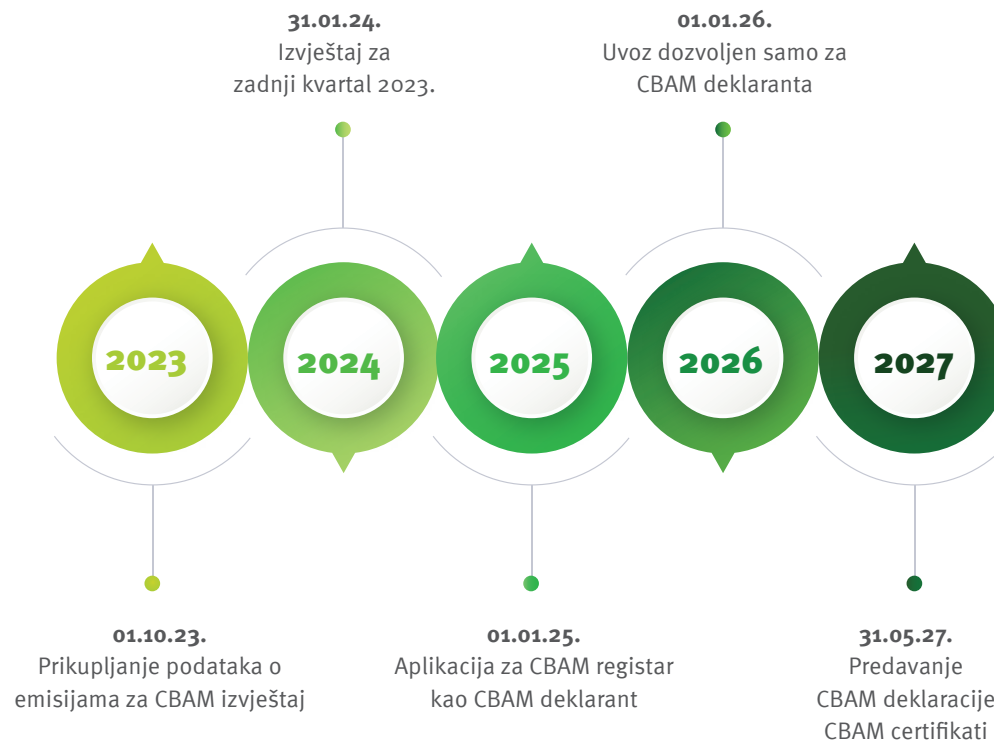
Opseg 1 pokriva direktne emisije koje organizacija kontroliše, Opseg 2 obuhvata indirektnu emisiju povezanu s električnom energijom koja se troši tokom poslovnih procesa, dok Opseg 3 uključuje šire indirektnu emisiju koje proizlaze iz raznih aktivnosti izvan direktnog vlasništva ili kontrole organizacije.

Ova mjera ima za svrhu smanjenje rizika od izmještanja emisija karbona iz EU i, time, doprinosi globalnom smanjenju ukupnih emisija. CBAM podržava ciljeve Pariškog sporazuma pružanjem poticaja za smanjenje emisija operatera u trećim zemljama.

CBAM je osmišljen tako da funkcioniše paralelno sa sistemom EU-a za

trgovanje emisijama („ETS EU-a”) kako bi se njime uzelo u obzir i dopunilo funkcionisanje tog sistema u pogledu uvezene robe. CBAM će zamijeniti postojeće mehanizme Evropske unije za smanjenje rizika od curenja ugljika, posebno besplatnu dodjelu emisijskih jedinica u okviru ETS-a EU-a.

U prelaznoj fazi koja traje do 31. 12. 2025. godine izvještavanje je obavezujuće za uvoz roba u EU za industrije: cementa, željeza i čelika, aluminijuma, đubriva, električne energije i vodonika, dok se CBAM certifikati, koji su povezani s plaćanjem dodatnih dadžbina uvode od 2026. godine.

**Uredba (EU) 2023/956 Evropskog parlamenta i Vijeća od 10. maja 2023. o uspostavi mehanizma za ugljičnu prilagodbu na granicama (CBAM) stupila je na snagu 17. maja 2023. Evropska komisija je donijela Provedbenu uredbu Komisije (EU) 2023/1773 od 17. augusta 2023. godine o utvrđivanju pravila za primjenu CBAM uredbe koja uređuje provedbu CBAM-a tokom njegove prelazne faze, uključujući metodologiju za procjenu emisija prema CBAM-u tokom prelaznog razdoblja. Pogledajte i tarifne brojeve obuhvaćene CBAM- uredbom.*

Ispunjavanje obaveza vezano za CBAM znači da će obaveznici za svako tromjesečje podnositi Evropskoj komisiji CBAM izvještaj u skladu s članom 8. Provedbene Uredbe (mjesec dana nakon završetka tromjesečja za koje se izrađuje izvještaj). Informacije koje treba dostaviti u CBAM izvještaju propisane su Tablicama 1. i 2. Prilogu I. Provedbene Uredbe. Podnošenje CBAM izvještaja obavljaju uvoznici. Evropska komisija je razvila CBAM registar za prelazni period. Ovaj sistem je dostupan deklarantima koji prijavljuju robu iz CBAM Uredbe i svim nadležnim tijelima u EU. Više informacija dostupno je na zvaničnoj stranici Evropske komisije.

Energetska efikasnost

Energetska efikasnost se odnosi na racionalnu upotrebu energije kako bi se postigla najveća korist s minimalnim gubicima. To uključuje primjenu tehnologija i praksi koje smanjuju potrošnju energije, optimiziraju korištenje resursa i minimiziraju emisije stakleničkih plinova. Povećanje energetske efikasnosti doprinosi poboljšanju održavanja opreme i postrojenja. Svi ovi efekti, utiču na povećanje produktivnosti i konkurentne sposobnosti kompanija.

Praćenje energetske efikasnosti može se vršiti kvalitativno kroz analizu implementiranih mjera, te kvantitativno kroz mjerenje potrošnje energije, emisija i postotka korištenja obnovljivih izvora (što je korisno za mjerenje karbonskog otiska). Mehanizmi mjerenja obuhvataju i vršenje energetske analize i praćenje energetske performansi opreme.

SAVJETI ZA MMSP

- Razvijajte znanja i vještine za energetske menadžment (nezavisno od (ne)postojanja zakonske obaveze);
- Provedite energetske audit i implementirajte preporučene mjere;
- Uvedite sistemski monitoring potrošnje energije za identifikovane radne procese;
- Razvijajte kulturu kontinuiranog poboljšanja;
- Potičite zaposlenike na male promjene u svakodnevnim praksama koje doprinose smanjenju potrošnje energije.

**Najvažniji izvori pravila energetske efikasnosti proizilaze iz ISO standarda i zakona o energetske efikasnosti u BiH („Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 59/13, „Službene novine FBiH“, broj 22/17, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj. 25/2022).*

DOBRA PRAKSA

Kompanija iz BiH je angažovala stručnjaka i provela energetske audit s ciljem smanjenja troškova. U skladu sa nalazima audita u cilju unapređenja sistema grijanja, ventilacije i klimatizacije instalirani su pametni termostati i kompanija je dodatno poboljšala izolaciju. Mjere su doprinijele smanjenju gubitaka energije, troškova grijanja i hlađenja. Pored smanjenja emisija CO₂ kompanija je doprinijela kreiranju ugodnijeg radnog okruženja.

Energetski audit omogućava kompanijama da procijene svoju potrošnju energije i potencijal za uštedu energije, te predlože konkretne mjere za poboljšanje energetske efikasnosti. Cilj audita je pružanje prilagođenih preporuka i pomoć u prevazilaženju informacionog jaza, koji je jedna od ključnih prepreka za investicije u oblasti energetske efikasnosti.

Izvozno orijentisana kompanija je u saradnji sa stručnjacima, provela energetske audit s ciljem identifikovanja inovativnih rješenja. U kompaniji je implementiran sistem naprednog upravljanja zgradama (BMS) koji koristi umjetnu inteligenciju za dinamičko prilagođavanje uslova u stvarnom vremenu (minimizirajući energetske gubitke i optimizirajući potrošnju električne energije). Finansijska koristi se ogleda u smanjenju troškova energije i operativnih troškova, te pristupu povoljnijim finansijskim sredstvima. Smanjenje emisije CO₂ će kompaniji kao izvozno orijentisanoj u prelaznom CBAM periodu biti od koristi.

LOŠA PRAKSA

Trgovački lanac je imao za cilj postizanje održivosti i smanjenje troškova energije, ali nije koristio usluge stručnjaka za identifikaciju područja u kojima bi se mogla ostvariti poboljšanja. Kao rezultat, značajna mjesta gdje su moguće uštede i smanjenje troškova energije ostala su neotkrivena.

Otklanjanje nepravilnosti povezanih s okolišnim faktorima

U kontekstu okolišnih faktora nepravilnosti se mogu pojaviti na različitim mjestima i u različitim oblicima zavisno od djelatnosti kojima se kompanija bavi.

Za svaku kompaniju je bitno da se detaljno upozna sa svim pravilima koja se odnose na zaštitu okoliša, te da se poštuju sve propisane procedure za prijavljivanje incidentnih situacija. Vlastiti sistemi mjerenja štetnih emisija i/ili otpadnih materija i uticaja na okoliš će pružiti prve informacije da se neki proces ne odvija u skladu s predviđenim pravilima. Dodatno, lokalne zajednice, pojedinci i saradnici mogu ukazati na štetna djelovanja kompanija na okoliš i poslužiti kao izvor informacija za djelovanje.

U tom kontekstu kompanije koje su posvećene pitanjima okoliša, posavjetovane su da otvore dvo-smjernu komunikaciju s prijaviteljima štetnog djelovanja i ispitaju zabrinutosti, tj. da li su povećane emisije, da li je došlo do grešaka u sistemu uslijed kojih okoliš trpi, da li postoje negativni uticaji na okoliš kojih kompanije nisu bile svjesne.

Kompanije u ovim slučajevima trebaju imati:

- a) Sistem za krizni menadžment;
- b) Sistem za krizno komuniciranje o okolišu;
- c) Sistem za smanjenje štetnog uticaja.

Krizni menadžment se rukovodi principima: prevencije, planiranja, vježbanja i izvođenja. Potrebno je predvidjeti rizike, tačnije okolišnu krizu ili havariju velikih razmjera i pripremiti scenarij postupanja ukoliko bi se takva situacija zaista desila.

U okviru kriznog komuniciranja kompanije trebaju izraziti zabrinutost, posvećenost, kompetentnost, te činiti to na jasan način i time izgrađivati povjerenje u zajednici.

Planovi za krizni menadžment i krizno komuniciranje trebaju biti uspostavljeni što je ranije moguće, kako bi u slučaju incidentne situacije menadžment i zaposleni imali jasne upute koje mogu slijediti.

Kompanije trebaju imati plan za smanjenje štetnog uticaja u slučaju incidentnih situacija ili čak havarija. Shodno zakonodavstvu Bosne i Hercegovine i međunarodnim standardima ovakvi planovi su u određenim sektorima i industrijama već propisani. Čak i ako nemate ovu obavezu možete kreirati plan za smanjenje štetnog uticaja.

Sistemi za smanjenje štetnog uticaja trebaju obuhvatiti pripremu koja je ključna za efektivan odgovor; sisteme detektovanja i analize, uklanjanje/otklanjanje zagađenja; aktivnosti nakon incidenta i testiranje plana.

SAVJETI ZA MMSP

- Kreirajte plan kriznog menadžmenta;
- Kreirajte plan za krizno komuniciranje;
- Kreirajte plan za smanjenje štetnog uticaja;
- Ne zaboravite aktivno komunicirati s javnošću o kriznim dešavanjima.

DRUŠTVENI ILI SOCIJALNI FAKTORI (S FAKTORI)

Ljudska prava radnika

Ljudska prava radnika odnose se na temeljna prava i slobode koja se odnose na radnike u njihovim profesionalnim okruženjima. To uključuje pravo na jednakost, dostojanstvo, pravične radne uvjete, slobodu izražavanja i udruživanja te zaštitu od diskriminacije i zlostavljanja, eliminaciju prisilnog rada, ukidanje dječjeg rada, promicanje sigurnosti i zdravlja na radu te osiguranje jednakosti i nediskriminacije u svim sektorima rada.

Praćenje ljudskih prava radnika se kvalitativno vrši kroz ocjene radnih uslova, nivoa zadovoljstva radnika i politike diverziteta, te kvantitativno kroz statistike o radnoj sigurnosti, učestalosti povreda i obuka zaposlenih. Mehanizmi mjerenja uključuju ankete o zadovoljstvu zaposlenih, izvještavanje o povredama prava radnika, revizije usklađenosti s propisima, te redovno izvještavanje o postignućima na području ljudskih prava radnika.

DOBRA PRAKSA

Kompanija redovno provodi edukacije o različitim aspektima ljudskih prava (radni odnosi, inkluzivnost, zabrana diskriminacije). Kroz konstantno usavršavanje i informisanje zaposlenih, kultura kompanije se izgradila u pravcu vrlo poželjnog radnog okruženja i poslodavca. Kao rezultat navedne prakse, kompanija lako privlači nove talente i zadržava postojeće.

LOŠA PRAKSA

Kompanija ignoriše pritužbe radnika o diskriminaciji, ne pruža sigurne uslove rada i ne poštuje prava udruživanja, što rezultira nepravednim radnim okruženjem i niskim zadovoljstvom zaposlenih. Nivo fluktuacije zaposlenih je vrlo visok, a u usljed stečene loše reputacije kompaniji je jako teško pronaći nove talente za zapošljavanje.

*Najvažniji izvori ljudskih prava radnika uključuju [Konvencije Međunarodne organizacije rada \(MOR\)](#), [Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima](#), [Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima](#), [UN-ova vodeća načela za poslovanje i ljudska prava](#), [Evropska konvencija o ljudskim pravima](#), [Ustav BiH](#), [Ustav FBiH](#), [Ustav RS](#), [Statut BD BiH](#), [zakone o radu FBiH/RS, BD BiH](#), [Zakon o zabrani diskriminacije \("Sl. glasnik BiH", br. 59/2009 i 66/2016\)](#)

SAVJETI ZA MMSP

- Ponudite zaposlenima obuke o ljudskim pravima (online ili uživo) ili im ponudite materijale za samostalno učenje. Možete iskoristiti besplatne resurse Vijeća Evrope poput [HELP stranice](#);
- Vršite procjene rizika poštivanja ljudskih prava u vašem preduzeću i kod vaših dobavljača;
- Kreirajte smjernice za poštivanje ljudskih prava unutar preduzeća i kod vaših dobavljača (npr. unutar općih uvjeta poslovanja ili ugovora o poslovnoj saradnji).

Diverzitet, jednakost i inkluzija

Diverzitet, jednakost i inkluzija odnose se na praksu stvaranja radnog okruženja u kojem se poštuju različitosti među zaposlenima osigurava pravičnost u zapošljavanju, te potiče uključivanje svih radnika bez obzira na različitosti. Sprječavanje diskriminacije na radnom mjestu, promovisanju jednakih prilika za sve radnike te promicanje inkluzivnih politika zapošljavanja, poticanje ravnopravnosti spolova te osiguravanje prava radnika jesu osnovni ciljevi koji se žele ostvariti.

Praćenje diverziteta, jednakosti i inkluzije se vrši kvalitativno kroz evaluaciju politika ravnopravnosti, analizu sastava zaposlenih, te kvantitativno putem mjerenja raznolikosti u zaposlenicima (npr. izražavanjem u % zaposlenih žena i muškaraca), platama (posebno aktuelno pitanje razlike u platama između spolova) i napredovanju (da li različite kategorije napreduju istom brzinom u MMSP). Mehanizmi mjerenja uključuju godišnje ankete o zadovoljstvu zaposlenih, izvještavanje o raznolikosti u godišnjim izvještajima, praćenje statistika napredovanja i analizu učinkovitosti programa obuke o inkluzivnosti.

DOBRA PRAKSA

Kompanija iz Bosne i Hercegovine je donijela odluku da implementira program mentorinje uz konkurs koji posebno motivira pripadnice nedovoljno zastupljenih kategorija da se prijave. Kroz ovaj sistem, kompanija je postigla dva ključna cilja: angažovanje kandidatkinja koje obično nisu aktivne na tržištu rada i dodatno doprinijela zajednici kroz povećanje broja zaposlenih.

LOŠA PRAKSA

Kompanija ne primjenjuje aktivne politike raznolikosti, ignoriše pitanja diskriminacije, te ne pruža podršku radnicima koji su izloženi nepravdi, rezultirajući nepravедnim i neinkluzivnim radnim okruženjem i prostorom za isticanje tužbenih zahtjeva. Radnici usljed nemogućnosti rješavanja problema s kojima se suočavaju biraju opciju traženja drugih radnih mjesta i odlaze (iz kompanije ili čak države).

SAVJETI ZA MMSP

- Inkluzivna radna okruženja privlače različite talente, čak i one koji inače ni bi bili aktivni, te je politike inkluzivnosti potrebno usvojiti i njegovati;
- Usvajajte politike nulte tolerancije prema diskriminaciji;
- Uvedite sistem za rješavanje pritužbi na radnom mjestu ili imenujte povjerenika.

**Najvažniji izvori diverziteta, jednakosti i inkluzije pored izvora navedenih za faktor ljudska prava uključuju međunarodne standarde i smjernice za prava pripadnika ranjivih grupa poput [pripadnika LGBTIQ+ zajednice](#), [osoba s invaliditetom](#), [osoba iz ruralnih područja](#), te zakone koji promovišu jednakost poput Zakona o ravnopravnosti spolova BiH (prečišćeni tekst "Službeni glasnik BiH" br. 32/10), kao i interne politike organizacija koje potiču raznolikost i inkluziju.*

Sigurnost na radu

Sigurnost na radu odnosi se na prakse, politike i mjere usmjerene na zaštitu zaposlenih od povreda, nesreća i bolesti koje mogu proisteci iz radnog okruženja. Ovo obuhvata sve aspekte koji doprinose zaštiti na radu, smanjenju broja nesreća na radu, eliminaciju smrtnih slučajeva povezanih s radom i osiguranje zdravog radnog okruženja za sve.

Praćenje sigurnosti na radu može biti kvalitativno putem ocjene pridržavanja propisa, revizija radnih mjesta i planova zaštite, te kvantitativno kroz analizu nesreća, ozljeda i izvještavanje o incidentima. Mehanizmi mjerenja uključuju periodične revizije sigurnosnih protokola, praćenje statistika nesreća na radu, ocjene učestalosti obuke o sigurnosti, te evaluaciju primjene zaštitne opreme.

DOBRA PRAKSA

Kompanija je detaljno upoznala sve zaposlene, uključujući menadžment, o procedurama zaštite na radu. Redovno se provode protupožarne vježbe i svaki novi zaposleni prolazi 30-minutnu obuku o zaštiti na radu, bez obzira na sektor u kojem će raditi. Na ovaj način kompanija osigurava da su svi zaposlenici upoznati sa osnovnim procedurama zaštite na radu.

LOŠA PRAKSA

Kompanija ne primjenjuje odgovarajuće mjere zaštite, tj. postoje mjere o kojima radnici nisu dovoljno obučeni ili upoznati. U zadnjih godinu dana desilo se više nesreća na radu i ozbiljnih povreda zaposlenih. Rezultat ovakvog postupanja je doveo do parničnih postupaka za naknadu štete, koji povrijeđeni radnici vode protiv kompanije, kao i krivičnih postupaka.

SAVJETI ZA MMSP

- Pročitajte Zakone o zaštiti na radu koji se odnose na vaše preduzeće;
- Definišite da li kod vas postoje poslovi s (povećanim) rizikom, koliko zaposlenih imate i u kojoj oblasti djelujete;
- Imenujte radnika za zaštitu na radu i povjerenika za zaštitu na radu, ukoliko je potrebno,
- Dajte nalog za izradu akta o procjeni rizika (ovaj akt mogu izraditi samo stručno lice ili ovlaštene kompanije) i izradite interni akt o zaštiti na radu i prateće akte;
- Ugovorite s ovlaštenom organizacijom preglede i ispitivanja radne sredine i sredstava za rad;
- Ugovorite prethodne i periodične ljekarske preglede radnika, te ugovorite posebno zdravstveno osiguranje radnika koji rade na radnim mjestima s povećanim rizikom;
- Identifikujte lica koja pripadaju grupama posebno osjetljivim na rizike na određenim poslovima i rasporediti ih na druge odgovarajuće poslove (vodite računa o zakonskim zabranama);
- Provjerite da li raspolazete sa svom zaštitnom opremom; educirajte zaposlene o njenom korištenju; te provodite mjere zaštite od požara i prve pomoći;
- Istaknite znakove upozorenja na opasnost i znakove općih obavještanja;
- Motivirajte zaposlene da poštuju mjere zaštite na radu i uvedite mjere protiv onih koji ne poštuju mjere zaštite na radu.

*Najvažniji izvori pravila o sigurnosti na radu uključuju međunarodne standarde kao što su [Konvencije Međunarodne organizacije rada \(MOR\)](#), ISO standardi poput [45001](#), zakoni o zaštiti na radu u BiH ("Sl. glasnik RS", br. 1/2008 i 13/2010; "Sl. novine FBiH", broj 79/2020; "Sl. glasnik Brčko distrikta BiH", br. 20/2013 i 7/2021) i podzakonski akti te interne politike i akti MMSP za sigurno radno okruženje.

Mehanizmi za otklanjanje nepravilnosti

U kontekstu društveno odgovornog upravljanja, jako su bitni mehanizmi za otklanjanje nepravilnosti, jer u njihovom nedostatku radnici i zajednice u kojima kompanije djeluju nemaju drugog izbora nego svoja prava ostvarivati sudskim i/ili drugim pravnim putem.

Jedan od izuzetno korisnih sredstava su tzv. HELP LINE za zaposlene. MMSP mogu uspostaviti sistem linije za pomoć ili sličan mehanizam putem kojeg zaposleni anonimno mogu ukazati na problem u radnom okruženju s kojim se suočavaju.

Prednost uvođenja ovakvog sistem leži u tome, što zaposleni znaju da nisu ostavljeni sami sa svojim problemom poput mobinga na radnom mjestu, ponižavajućeg tretmana, loših uvjeta na radnom mjestu ili nečeg trećeg. Anonimna linija im daje mogućnost, da prijave problem bez straha od odmazde. (Druga ili loša strana leži u činjenici da se usljed malicioznog prijavljivanja resursi MMSP mogu trošiti uzalud). Na osnovu prijave se aktivira sistem za provjeru navoda, što u konačnici rezultira nekim od postupaka za otklanjanje problematičnih situacija u radnom okruženju.

Mehanizmi koji se mogu koristiti su interne medijacije ili u slučaju potrebe disciplinski postupci.

Interne medijacije su mehanizam za rješavanje sukoba na radnom mjestu. Ukoliko se pravilno vode, doprinijeće regulisanju neslaganja ili problema na radnom mjestu. Ukoliko mehanizam interne medijacije ne daje rezultate, a riječ je o grubim nekolegijalnim ponašanjima s mogućim odlikama mobinga ili drugog nezakonitog ponašanja, tad se pokreće disciplinski postupak.

Disciplinski postupci nisu omiljeni i vrlo su težak i grub mehanizam za uvođenje discipline na radnom mjestu. O tome da li će menadžment ili službe ljudskih resursa pokrenuti disciplinski postupak ne odlučuje se diskreciono nego na osnovu pravila definisanih internim aktima (statut, pravilnik o disciplinskom postupku ili pravilnik o radu...). Poslodavci koji izbjegavaju reagovanje u situacijama kršenja ljudskih prava zaposlenih rizikuju da tužbe budu podnesene protiv njih npr. zbog diskriminacije.

SAVJETI ZA MMSP

- Analizirajte koji mehanizam za otklanjanje nepravilnosti bi najviše odgovarao vašem MMSP;
- Uvedite sistem za prijavljivanje nepravilnosti;
- Ukoliko nemate interne kapacitete, možete proces ili dio procesa povjeriti vanjskim saradnicima.

Interni mehanizmi za otklanjanje nepravilnosti doprinose smanjenju tužbenih zahtjeva prema kompanijama.

UPRAVLJAČKI (G FAKTORI)

Usklađenost

Usklađenost (eng. compliance) se odnosi na pridržavanje relevantnih zakonskih i regulatornih zahtjeva, standarda i normi, kao i ugovornih obaveza u privrednim društvima (i drugim organizacijama). Kako bi se osiguralo navedeno, kompanije donose Program usklađenosti koji definiše praćenje svih relevantnih standarda i propisa, pravovremeno donošenje odgovarajućih internih propisa i mehanizme kojima se obezbjeđuje provedba istih. Time se izbjegavaju regulatorni, finansijski i reputacioni rizici po kompaniju.

Praćenje usklađenosti i drugih faktora korporativnog upravljanja u okviru Direktive o izvještavanju o korporativnoj održivosti moguće je u okviru ESRS G1 - standarda izvještavanja o usklađenosti poslovnog ponašanja. U okviru ESRS G1 kompanije će izvještavati o: korporativnoj kulturi i politikama poslovnog ponašanja, upravljanju odnosa sa dobavljačima, prevenciji i detekciji podmićivanja i drugih koruptivnih radnji, političkom uticaju i lobističkim aktivnostima, te praksama plaćanja (standardni ugovorni uslovi plaćanja)

SAVJETI ZA MMSP

- Delegirajte obavezu praćenja usklađenosti kompanije osobi/ama unutar kompanije sa adekvatnim nivoom stručnosti i iskustva;
- Izvršite procjenu rizika usklađenosti, kako biste bili sigurni da adekvatno upravljate najznačajnijim rizicima;
- Kreirajte listu ili sistem za praćenje svih propisa koji se odnose na poslovanje kompanije i redovno ih revidirajte kako biste mogli pravovremeno reagovati i uskladiti poslovanje.

DOBRA PRAKSA

Kompanija je uspostavila proces ugovorne usklađenosti koji podrazumijeva pregled svih ugovora koje kompanija ima sa klijentima, detekciju svih dodatnih obaveza usklađenosti iz ugovora (npr. kompanija se obavezuje poštovati neki specifičan zakon druge države, kodeks ponašanja klijenta, zabranu javne objave poslovne saradnje i sl.), upoznavanje svih relevantnih zaposlenih o specifičnim obavezama usklađenosti i praćenje ispunjenosti istih. Na ovaj način je kompanija preventivno djelovala i smanjila mogućnost kršenja ugovornih obaveza i izloženost pravnim rizicima i sporovima.

LOŠA PRAKSA

Obuhvata kompanije koje koriste neadekvatan ton sa vrha (nedovoljna podrška programu usklađenosti od strane uprave, nepridržavanje pravila od strane menadžmenta i sl.), nedovoljno kapacitiraju i loše pozicioniraju funkciju usklađenosti (nedovoljan broj ljudskih i drugih resursa, ugrožena nezavisnost funkcije i sl.), nemaju formalno usvojen programa usklađenosti, nemaju alat i mehanizam za prikupljanje podataka i praćenje implementacije programa/usklađenosti kompanije, neadekvatno komuniciraju obaveza iz programa usklađenosti (nedovoljne/neadekvatne obuke, nemogućnost kontaktiranja sa službenikom za usklađenost na lokalnom jeziku kod multinacionalnih kompanija i sl.), te koriste reaktivan umjesto proaktivan pristup – kompanije su sklonije čekati i reagovati kada se neki rizični događaj desi, umjesto da proaktivno pristupaju i upravljaju rizicima.

**Najvažniji izvori usklađenosti pored zakonodavstva, obavezujućih regulatornih propisa i smjernica, uključuju međunarodne standarde, ugovorne obaveze, te sva ona pravila kojima se organizacije dobrotvoljno podvrgavaju.*

Transparentnost u upravljanju

Transparentnost u upravljanju odnosi se na otvorenost i pravovremeno dijeljenje i objelodanjivanje informacija o odlukama, procesima i performansama privrednog društva. To obuhvata praksu dijeljenja relevantnih informacija sa zainteresovanim stranama/dionicima (eng. stakeholders) kako bi se izgradilo povjerenje i omogućilo odgovorno upravljanje. Kompanije relevantne informacije dijele u izvještajima koji su javno dostupni (finansijski izvještaji, izvještaji o društvenoj odgovornosti i sl.), na svojim web stranicama, u saopštenjima za medije, i kroz druge komunikacione kanale (društvene mreže npr.)

Transparentnost obuhvata objavljivanje finansijskih i nefinansijskih izvještaja, informacija o odlučivanju, strukturi vlasništva i upravljanja, politikama održivosti, te etičkim smjernicama. Ključno za transparentnost je osigurati lako dostupne i razumljive informacije svim zainteresovanim.

Sa aspekta usklađenosti sa standardima integriteta, od kompanija se očekuje i javno objavljivanje informacija o društveno odgovornim aktivnostima kompanije (način odobravanja sponzorstava i donacija, data sponzorstva i donacije), načinu prijave nepravilnosti od strane zaposlenih ili vanjskog

lica, informisanje o načinu rješavanja nepravilnosti koje su od javnog značaja itd.

Praćenje ispunjenosti ovog faktora je moguće kvalitativno kroz izvještaje, evaluacije dostupnih informacija, analize transparentnosti finansijskih izvještaja i stepena uključenosti zainteresovanih strana. Izvori uključuju javne izvještaje, internet-ske platforme, redovne komunikacije sa zainteresovanim stranama, te posebne izvještaje o korporativnom upravljanju.

DOBRA PRAKSA

Kompanija je na svojoj Internet stranici objavila uslove pod kojima daje donacije pojedincima i udruženjima i u svom godišnjem izvještaju objavljuje informacije o datim donacijama i svrsi za koju su donacije date.

LOŠA PRAKSA

Kompanija je u cilju dobijanja okolišne dozvole bila obavezna održati javnu raspravu i izraditi plan saradnje sa zajednicom. U tu svrhu iskoristila je generički obrazac, koji je objavila na oglasnoj ploči svog preduzeća uz kontakt informacije svog privrednog društva, a javna rasprava se svela na „omogućen javni uvid“.

SAVJETI ZA MMSP

- Budite otvoreni za dvosmjernu komunikaciju sa zajednicom u kojoj djelujete.

*Najvažniji izvori ovog faktora su međunarodni standardi koji proizilaze iz [GRI i IFRS](#), standardi integriteta međunarodnih finansijskih institucija, zakoni o privrednim društvima [FBIH/RS/BD BiH](#), računovodstveni i poreski zakoni i podzakonski akti, [Zakon o konkurenciji](#) (“[Službeni glasnik BiH](#)”, br. 48/2005, 76/2007 i 80/2009)...

Zaštita ličnih podataka

Zaštita ličnih podataka odnosi se na praksu prikupljanja, obrade, i čuvanja podataka na osnovu kojih se pojedinci mogu identifikovati. Ova praksa ima za cilj osigurati privatnost pojedinaca i spriječiti zloupotrebu i eksploataciju njihovih ličnih podataka.

U BiH sve organizacije (profitne i neprofitne) koje na neki način obrađuju lične podatke dužne su se registrovati u glavnom registru, koji vodi Agencija za zaštitu ličnih podataka BiH. S druge strane u Evropskoj uniji kompanije su obavezne imenovati službenike za zaštitu ličnih podataka, te preduzeća iz Bosne i Hercegovine, koja se bave obradom ličnih podataka građana EU, dužne su imati predstavnika na području EU. Kazne za nepoštivanje su u EU izuzetno visoke i iznose do 4% bruto prihoda na globalnom nivou.

Praćenje poštivanja zaštite ličnih podataka može se vršiti kvalitativno analizom usaglašenosti s pravnim zahtjevima i etičkim standardima, kao i kvantitativno putem mjerenja broja incidenata/kršenja pravila. Mjerenje ispunjenosti ovog faktora je izuzetno teško, jer organizacije posluju na različite načine. U slučaju kontrole ili incidenta uzimaju se u obzir poduzete tehničke i organizacijske mjere zaštite.

DOBRA PRAKSA

Kompanija je uvela sistem označavanja fajlova (dokumenti, slike, mape) na način da svakom fajlu u kome se pojavljuju lični podaci zaposlenih, klijenata ili drugih lica sa čijim ličnim podacima kompanija raspolaže, u sistemu dodjeljuje ime osobe čiji se podaci nalaze u fajlu. Na ovaj način kompanija brzo i efikasno može reagovati u slučaju da osoba traži „pravo na zaborav“, tj. brisanje svih podataka osobe sa kojima kompanija raspolaže na osnovu prethodno date saglasnosti (brisanje ličnih podataka osobe nije moguće ukoliko postoji zakonska obaveza kompanije da čuva određene informacije).

LOŠA PRAKSA

Kompanija koristi podatke svojih korisnika, čiji podaci se smatraju zaštićenim, za bihevioralno oglašavanje. Ovaj vid oglašavanja je izuzetno efektivan, ali krajnje neetičan, jer predstavlja vid psihološke manipulacije. U Evropskoj uniji su već izrečene visoke kazne u sličnim situacijama.

SAVJETI ZA MMSP

- Pridržavajte se svih pravila koja se odnose na vaše poslovanje i povezani su s fizičkom i kibernetičkom sigurnošću, kao i zaštitom ličnih podataka;
- Prikupljajte lične podatke u najmanjoj mjeri (samo nužne);
- Organizujte obuke zaposlenih o zaštiti ličnih podataka;
- Pratite praksu regulatora u pogledu razvoja pravila (nove tehnologije, primjeri dobre prakse, smjernice za postupanje...).

*Najvažniji izvori zaštite ličnih podataka uključuju [Konvenciju 108+](#) (Vijeće Evrope), [Opću uredbu o zaštiti podataka EU \(skr. GDPR\)](#), [e-Privacy direktiva](#), [Akt o digitalnim tržištima i Akt o digitalnim uslugama \(EU\)](#), [Zakon o zaštiti podataka BiH](#) ("Sl. glasnik BiH", br. 49/2006, 76/2011 i 89/2011), te politike i smjernice organizacija koje obrađuju lične podatke.

Program usklađenosti

Svrha programa usklađenosti je da prevenira, detektuje i reaguje na nepravilnosti. Kako bi se to postiglo, program mora sadržavati sve potrebne elemente i biti dosljedno implementiran. Program usklađenosti se može usvojiti dobrovoljno ili kao odgovor na zakonsku obavezu. Regulatori širom svijeta prepoznaju različit broj elemenata Programa usklađenosti. Međutim, nema nekih suštinskih razlika između ovih podjela – neki regulatori jedan element razdvajaju na dva ili ga nazivaju drugačije. Stoga, možemo reći da se Program usklađenosti sastoji od sljedećih 7 elemenata:

1. Standardi ponašanja, politike i procedure;
2. Nazor i odgovornost za program;
3. Obuka, komuniciranje i podizanje svijesti;
4. Dužna pažnja;
5. Sprovođenje programa, disciplinske i podsticajne mjere;
6. Procjena rizika, praćenje i revizija;
7. Kontinuirano unapređenje programa.

Svjedočimo velikom porastu broja službenika za usklađenost i u privrednim društvima koje nisu u zakonskoj obavezi da imaju funkciju praćenja usklađenosti, ali se odlučuju za uspostavljanje iste kako bi ispunili obaveze koje donosi izlazak na inostrana tržišta ili kako bi bili prihvatljiviji poslovni partner inostranim kompanijama.

PRIMJER MEHANIZMA ZA OTKLANJANJE NEPRAVILNOSTI ZA FAKTORE KORPORATIVNOG UPRAVLJANJA

Pored preventivnih aktivnosti koje kompanije provode u cilju osiguranja usklađenosti s relevantnim propisima i standardima, poput obuka i uvođenja planova integriteta, bitno je uspostaviti i detekcione i reakcione mehanizme u slučaju nastanka nepravilnosti.

Internet platforma Etička linija je jedan od sistema za prijavu nepravilnosti koje koriste privredna društva i javne institucije u BiH. Sistem Etička linija pruža zaposlenima, partnerima i klijentima organizacije sigurnost i praktičnost prijavljivanja, kao i praćenje prijave na siguran i povjerljiv način. Dostupan je 24/7 sa bilo koje lokacije.

Sistem Etička linija je namijenjen za slanje podataka i izvještavanje o nepravilnostima koje omogućava organizaciji da djeluje i postupa na način da: prevenira mogućnost nastanka nepravilnosti otkrivanjem rizičnih tačaka i postupa sa otkrivenim slučajevima nesavjesnog rada u službi i drugih praksi koje su u koliziji sa etičkim načelima, procedurama organizacije ili predstavljaju kršenje zakona.

Sistem mogu koristiti zaposleni, ali i druge zainteresovane strane, kao što su kupci, dobavljači, investitori, građani. Prijavitelj može birati da li želi biti anonimna ili ne prilikom prijavljivanja, a u sistemu je onemogućeno otkrivanje lokacije prijave.

SAVJETI ZA MMSP

- Omogućite vašim zaposlenima, kupcima, dobavljačima i ostalim trećim stranama da prijave sumnju na nepravilnost u vašoj kompaniji, jer su benefiti od ranog otkrivanja nepravilnosti i rizika višestruki;
- Ukoliko nemate interne kapacitete za prijavljivanje i istraživanje nepravilnosti, iste možete eksternalizovati.

CERTIFICIRANJE I IZVJEŠTAVANJE U KONTEKSTU ESG PITANJA

Certificiranje, izvještavanje i potvrde (eng. assurance) igraju ključnu ulogu u osiguranju transparentnosti, odgovornosti i održivosti u području ESG praksi privrednih društava.

Standard je dokument koji postavlja pravila, smjernice ili specifikacije za postizanje određenih ciljeva ili pružanje okvira za konzistentnost u procesima, proizvodima ili uslugama unutar određenog područja. U ESG kontekstu razlikujemo standarde koji se odnose na predmet regulative (ESG pitanja) i standarde koji se bave izvještavanjem o tim pitanjima.

Certifikati, pružaju dokaz usklađenosti sa (auditabilnim) standardima, čime se stvara povjerenje zainteresovanih strana.

Ne podliježu svi standardi certifikiranju!

Standardi i okviri za ESG izvještavanje

Postoje različiti standardi za izvještavanje o ESG, uključujući [Global Reporting Initiative \(GRI\)](#), [standarde u vezi održivosti S1 i S2 International Financial Reporting Standards \(IFRS-a\)](#), [te European Sustainability Reporting Standards \(ESRS\) bazirani na Direktivi o korporativnom izvještavanju o održivosti Evropske unije \(CSRD\)](#), koji pružaju smjernice privrednim društvima za transparentno izvještavanje.

90% svih kompanija širom svijeta koriste GRI standarde za izvještavanje.

ESRS, GRI i IFRS standardi su postigli visok nivo interoperabilnosti, što znači ukoliko se MMSP opredijele za jedan sistem izvještavanja, isti će im poslužiti za dostavljanje relevantnih informacija i partnerima, koji izvještavaju shodno drugom sistemu.

Provjere nefinansijskih izvještaja dolaze u obliku ograničene (limited) ili razumne (reasonable) potvrde (assurance), koju vrše treće organizacije. Ograničene potvrde bi se mogle definisati kao nivo sigurnosti na prihvatljivom nivou koji je, na osnovu profesionalne procjene, značajan za korisnike kojima je namijenjen. To rezultira negativnim zaključkom. Izražavanje razumne potvrde zahtijeva od potvrđivača da pribavi dovoljno odgovarajućih dokaza da zaključi da su informacije vezane za održivost, u svim značajnim aspektima, pripremljene u skladu s važećim kriterijumima izvještavanja (pozitivan zaključak).

Shodno CSRD tražiće se razumna provjera izvršena od strane revizora ili ovlaštenih nezavisnih procjenitelja.

Izvještavanje o ESG-aspektima omogućava organizacijama da transparentno komuniciraju svoje napore prema društvenoj odgovornosti. Potvrda (eng. assurance), s druge strane, pruža dodatni nivo vjerodostojnosti izvještaja putem neovisnih provjera trećih strana.

Samo izvještavanje zahtijeva odgovornost privrednih društava za iskrenost i tačnost informacija, dok certificiranje osigurava nepristrasnu potvrdu ispunjenosti minimalnih uslova standarda od strane certifikacijskih tijela.

Prema zakonodavstvu EU od kompanija se pored izvještavanja i objavljivanja informacija u mjeri nužnoj za razumijevanje razvoja, poslovnih rezultata i položaja zahtijeva i izvještavanje informacija potrebnih za razumijevanje učinka aktivnosti kompanija na pitanja u području okoliša, socijalnih i kadrovskih pitanja, poštovanja ljudskih prava, borbe protiv korupcije i pitanja u vezi s podmićivanjem. Zato se od kompanija zahtijeva izvještavanje o učincima aktivnosti (kompanije) na ljude i okoliš te o tome kako pitanja održivosti utiču na kompanije. To se naziva aspekt dvostruke materijalnosti, prema kojem su rizici za kompaniju jedan aspekt materijalnosti, a učinci kompanija drugi. Prema CSRD potrebno je da kompanije zasebno razmatraju svaki aspekt materijalnosti i trebale bi objavljivati informacije (u izvještajima) koje su značajne i za oba aspekta i za samo jedan aspekt.

Nefinansijski izvještaji, koji se zovu i izvještaji o održivosti ili ESG izvještaji, mogu se objaviti na različite načine, uključujući Internet stranice preduzeća ili posebne platforme poput www.ungpreporting. Privredna društva mogu pokazati posvećenost održivosti učestovanjem u inicijativama poput [UN Global Compact](#), [CDP-a](#) ili [B Corp-a](#).

Važno je naglasiti da standardi, koji se odnose na predmet regulative postavljaju okvire za praksu u određenim područjima (npr. upravljanje okolišem, radnim praksama, itd.), dok izvještajni standardi pružaju smjernice o tome kako organizacije trebaju komunicirati te prakse putem izvještavanja. Oba seta standarda često se koriste zajedno kako bi se pružio integrisan pristup održivosti i transparentnosti.

SAVJETI ZA MMSP

- Strateški se opredijelite koje standarde želite implementirati;
- Izaberite na osnovu kojeg standarda ili okvira želite izvještavati;
- Kreirajte plan, jer uvođenje standarda i izvještavanje zahtijevaju vrijeme i resurse;
- Svi formalni certifikati su provjerljivi tj. njihova validnost i važenje se mogu provjeriti u odgovarajućim bazama koje se vode za standard o kojem je riječ.

KOMUNICIRANJE

Komunikacije o ESG djelovanju kompanija su od suštinskog značaja za izgradnju povjerenja i transparentnosti. Međutim, postoje opasnosti povezanе s ESG komunikacijom, uključujući manipulativne oglašivačke prakse, “green hushing” i izazove vezane uz komuniciranje o filantropskim i humanitarnim aktivnostima.

“Greenwashing” ili zelene manipulativne oglašivačke prakse se javljaju u situacijama u kojima organizacije preuveličavaju ili neistinito iznose svoju predanost ESG vrijednostima ili održivosti kako bi stvorile sliku o sebi kao ekološki odgovornoj, društveno odgovornoj, osviještenoj ili dobro upravljanoj organizaciji. Obmanjivanje javnosti može narušiti povjerenje, vjerodostojnost i reputaciju kompanija, usljed otkrivanja nesaglasnosti između izjava o posvećenosti ESG vrijednostima i stvarnih praksi.

Komunikacija o filantropskim i humanitarnim aktivnostima mogu predstav-

ljati izazove. U praksi su primijećene situacije u kojima se kompanije, bez jasnih posvećenosti za postizanje održivosti i vrijednosti za unapređenje društva, bave filantropskim i humanitarnim aktivnostima, kako bi poboljšale svoju reputaciju.

“Green hushing” se odnosi na umanjivanje ili nedovoljno komuniciranje pozitivnih ESG napora organizacije. Nedostatak komunikacije može rezultirati time da javnost nije svjesna stvarnih napora održivosti, otežavajući organizaciji privlačenje društveno odgovornih investitora i kupaca.

Fokusiranje isključivo na publicitet umjesto na stvarni uticaj humanitarnih aktivnosti može izazvati skepticizam. Također, nepotpuno ili obmanjujuće izvještavanje o filantropskim aktivnostima može izazvati sumnje u predanost organizacije društvenoj odgovornosti.

SAVJETI ZA MMSP

- Budite transparentni u vezi svojih ESG napora, jasno navedite šta radite i kako, te pružite uvid ili dokaz o napretku. Izbjegavajte preuveličavanja i osigurajte da komunikacija odražava predanost organizacije održivosti;
- Razvijajte opsežne i javnosti lako dostupne izvještaje o ESG-u koji pokrivaju sve relevantne aspekte održivosti organizacije, shodno ESG strategiji koju ste kreirali;
- U redovnim razmacima obavještavajte zainteresovanu javnost o napretku, izazovima i budućim planovima;
- Verifikujte vaše izvještaje ukoliko ste u mogućnosti ili certificirajte one segmente vašeg djelovanja (uz pomoć formalnih, akreditovanih certifikacijskih sistema), koji će potvrditi vaše tvrdnje i pokazati predanost transparentnosti;
- Jasno komunicirajte svrhu, uticaj i ciljeve filantropskih aktivnosti. Izbjegavajte korištenje humanitarnih napora isključivo u marketinške svrhe, ističući iskrenost organizacije prema društvenoj odgovornosti;
- Aktivno sarađujte sa zainteresovanim javnostima, uključujući investitore, kupce i zaposlene, kako biste prikupili povratne informacije i odgovorili na njihove upite i/ili zabrinutosti.
- Budite otvoreni za učenje i poboljšanja na temelju povratnih informacija svih zainteresiranih javnosti. Rješavanjem otvorenih pitanja, ukazanih nepravilnosti i poteškoća, dodatno ćete poboljšati učinkovitost vaše komunikacije o ESG djelovanju i istovremeno graditi povjerenje u zajednici.

TANA 21 d.o.o. Sarajevo je konsultantska kompanija, koja se bavi savjetovanjem privrednih društava iz Bosne i Hercegovine, za postizanje održivosti. Uža specijalnost kompanije je integracija standarda iz oblasti ljudskih prava u poslovne prakse.

Misija TANA 21 je podržati privredna društva u Bosni i Hercegovini, da kroz svoje poslovanje doprinose dobrobiti svih njenih dijelova kako ljudi, tako i privrednih subjekata (stakeholder approach). Cilj TANA 21 je, da doprinese transformaciji privrednog horizonta u Bosni i Hercegovini, kako bi on bio podsticajan za sve njegove dijelove.

KONTAKT:

TANA 21 d.o.o. Sarajevo

- 📍 Tešanjka 1-11, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
- ☎ + 387 33 489 751
- ✉ tana21@tutanota.com
- 🌐 www.tana21.ba

ProCredit Bank je razvoju orjentisana komercijalna banka. U radu s biznis klijentima banka je usmjerena na mala i srednja preduzeća, zbog uvjerenja da ta preduzeća otvaraju nova radna mjesta i daju ključni doprinos ekonomijama u kojima posluju.

U poslovanju banke cijeni se transparentnost u komunikaciji s klijentima, nastoji minimizirati utjecaj na okoliš te se nude usluge zasnovane kako na razumijevanju potreba svakog pojedinačnog klijenta, tako i na pouzdanoj finansijskoj analizi.

KONTAKT:

ProCredit Bank

- 📍 Franca Lehara bb, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
- ☎ + 387 33 250 950
- ✉ <https://www.procreditbank.ba/>
- 📧 info@procreditbank.ba

GGFTAF (Instrument za tehničku pomoć GGF-a) podržava misiju i strateški pravac GGF-a pružajući ciljanu tehničku pomoć partnerima i izgrađujući ekosistem „zelenog finansiranja“ na području na kojem GGF djeluje. GGF TAF dopunjuje investicije GGF-a i povećava njihov uticaj kroz različite aktivnosti tehničke pomoći, uključujući izgradnju kapaciteta i obuku za partnere i ključne dionike u sektoru, validiranje i praćenje ušteda energije, smanjenje emisija CO₂ i ostale ekološke uticaje povezane s vodom, otpadom i upotrebom materijala; povećanje svijesti i prihvatanja energetske i resursne učinkovitosti te obnovljivih energetskih rješenja u finansijskom sektoru i među javnošću; strateško savjetovanje GGF-a putem istraživanja i analize te pomoć u izgradnji ekosistema za finansiranje mjera energetske i resursne učinkovitosti i projekata obnovljive energije razvijanjem tržišta.

KONTAKT:

Finance in Motion GmbH (Menadžer Instrumenta za tehničku pomoć GGF-a)

- 📍 Carl-von-Noorden-Platz 5, 60596 Frankfurt na Majni
Njemačka
- ☎ +49 69 271 035 317
- ✉ ggf.ta@finance-in-motion.com

IMPRESUM

UREDNIKA:

Aida Trožić

AUTORI:

Aida Akagić-Hodžić,
Mila Crnogorac Bajić, Emina Ljubijankić,
Nermin Nanić, Aida Trožić

STRUČNA PODRŠKA:

Odjel za održivi razvoj i komunikacije
ProCredit Bank d.d. Sarajevo

DIZAJN/DTP:

Marina Kulić

IZDAVAČI:

TANA 21 d.o.o. Sarajevo i
ProCredit Bank d.d. Sarajevo